

Да беларускага чытача

Напрыканцы Першай сусветнай вайны беларуская палітычная эліта пабачыла магчымасць для здабыцця ўласнай дзяржаўнай незалежнасці. Была ўтворана Беларуская Народная Рэспубліка, а затым, 25 сакавіка 1918 г., абвешчана яе незалежнасць. Беларускі нацыянальны рух упісваўся ў еўрапейскія нацыятворчыя працэсы XIX і XX стагоддзяў, але таксама ён меў сваю спецыфіку, якая вынікала з асаблівасці гісторыі гэтага рэгіёна, на якую значна ўплывала размяшчэнне Беларусі на сутыку розных культур, веравызнанняў, цывілізацый. У памкненнях да здабыцця ўласнай дзяржаўнасці, абапёртай на дэмакратычныя асновы, беларусы не былі выключэннем. Да гэтай мэты імкнуліся іх найбліжэйшыя суседзі: літоўцы, латышы, палякі, украінцы, гэтым самым шляхам ішлі і іншыя народы, якія жылі на ўскраінах былой Расійскай імперыі, тую ж дарогу абралі народы Цэнтральнай і Паўднёвай Еўропы, а таксама Каўказа.

Пасля Першай сусветнай вайны палітычная карта рэгіёна зазнала прынцыповыя змены: замест шматнацыянальных манархій узніклі новыя незалежныя дзяржавы. Ва Усходняй Еўропе дадатковым фактарам, які вызначаў барацьбу за дзяржаўную незалежнасць, была дзейнасць расійскіх «белых» і «чырвоных» урадаў, якія, хоць узаемна змагаліся адзін з адным, у прынцыпе, усе стаялі на пазіцыі аднаўлення расійскай мяжы па стане на пачатак вайны. Каб карціна была поўная, трэба тут яшчэ згадаць пра польскія тэрытарыяльныя памкненні, якія галоўным чынам замыкаліся на жаданні далучэння Гарадзеншчыны і Віленшчыны, бо напрыканцы Першай сусветнай вайны польскія палітычныя эліты ўжо добра ўсведамлялі, што вяртанне да межаў Рэчы Паспалітай, якія існавалі перад яе падзеламі, або канцэпцыя стварэння федэрацыі ў яе даўнейшых межах — нерэальныя.

Нельга, аднак, забывацца, што новыя дзяржавы, якія ўтвараліся ў той час, беручы за аснову т. зв. этнаграфічную тэрыторыю, уступалі паміж сабой у спрэчку за правядзенне межаў. Як беларусы, так і літоўцы прэтэндавалі на Вільню, Горадню, Белавежскую пушчу. Аб'ектам спрэчак на беларуска-латвійскім памежжы быў Дзвінск (цяперашні Даўгаўпілс), а на беларуска-ўкраінскім памежжы — Заходняе і Усходняе Палессе, Берасцейская і Бельская землі. Планы і надзеі беларускіх нацыянальных дзеячаў не мелі поспеху. Ва Усходняй Еўропе прызнанне на міжнароднай арэне здолелі здабыць толькі Літва, Латвія, Эстонія, Фінляндыя, Польшча, а праз пэўны час і СССР. Беларуская Народная Рэспубліка не адбылася як незалежная дзяржава, а беларускія землі паводле артыкулаў Рыжскай дамовы былі падзеленыя паміж Польшчай і Савецкай Расіяй. Апошняя падчас змагання беларусаў за незалежнасць супрацьпаставіла Беларускай Народнай Рэспубліцы мадэль цалкам залежнай Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Пасля няўдачы ў здабыцці дзяржаўнай самастойнасці Беларуская Народная Рэспубліка стала ідэяй, якую можна было агучваць толькі на эміграцыі. Пасля рэалізацыі мадэлі Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі традыцыю змагання за незалежнасць і дамаганняў уласнай дзяржаўнасці пад бел-чырвона-белым сцягам намагаліся сцерці са старонак афіцыйнай гісторыі і свядомасці чарговых пакаленняў беларусаў.

Акрамя кампраметацыі гэтай ідэі словамі ці шляхам замоўчвання, рабіўся пераслед палітыкаў і жаўнераў, што змагаліся за незалежнасць Беларусі; многія з іх заплацілі найвышэйшую цану.

Пра спробу здабыцця беларусамі ўласнай дзяржаўнасці пасля Першай сусветнай вайны распавядае мая кніга пад назвай «Беларуская Народная Рэспубліка 1918—1920 гг. Ля вытокаў беларускай дзяржаўнасці», якая праз чатыры гады пасля выдання ў Польшчы патрапляе ў рукі чытачоў у перакладзе на беларускую мову. У гэтай працы я намагалася як мага паўней прадставіць нараджэнне і развіццё беларускай дзяржаўніцкай ідэі, а таксама дзейнасць, якая прывяла да стварэння і абвясчэння незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі. Разгляду гэтай праблематыкі папярэднічаюць уводзіны на тэму грамадскіх, культурных, нацыянальных і палітычных пераўтварэнняў. Хоць бы схематычнае акрэсленне працэсаў, якія ў той час адбываліся, а таксама іх вынікаў, падалося мне неабходным для таго, каб лепш зразумець рэаліі і магчымасці выбару людзей таго часу. У маёй працы ставіцца шмат пытанняў, сярод іншага пра развіццё беларускай дзяржаўніцкай ідэі, утварэнне розных палітычных стратэгий і саюзаў. Адно з галоўных пытанняў — прычына няўдачы беларускіх дзяржаўных планаў: чаму беларусы не здолелі здабыць незалежнасць пасля Першай сусветнай вайны? Я, аднак, не даю на гэтае пытанне адназначнага і наўпроставага адказу, бо ён утрымліваецца на старонках усёй кнігі. Мяркую, што пасля азнаямлення з яе зместам чытач сам абярэ тые пытанні, якія пададуцца яму найбольш важнымі, а магчыма, што сфармулюе і ўласныя, іншыя адказы. Такая наша, гісторыкаў, роля — заахопіць да роздуму і да раблення новых даследчыцкіх крокаў. Думаю, што яны дакладна будуць, бо тема яшчэ не вычарпаная, а для беларускай гістарыяграфіі вельмі важная. Пашырэнню даследаванняў павінна паспрыяць тое, што адкрываюцца новыя крыніцы, якія не былі мне вядомыя пры працы над гэтай кнігай. Маю на ўвазе адкрыццё ў 2012 г. Літоўскім цэнтральным дзяржаўным архівам доступу да новых дакументаў, датычных Беларускай Народнай Рэспублікі.

На заканчэнне гэтай прадмовы хачу выказаць падзяку ўсім тым людзям, якія спрычыніліся да выдання гэтай кнігі ў беларускай моўнай версіі, дзякуючы чаму значна пашыраецца кола яе чытачоў. Вельмі дзякую Валеру Булгакаву за прапанову друкавання гэтай кнігі па-беларуску і нязломную веру ў тое, што, нягледзячы на ўсе перашкоды, яна ўсё ж такі ўрэшце рэшт выйдзе ў свет. Асаблівыя словы падзякі выказваю Станіславу Рудовічу, аўтару адной з найважнейшых кніг, датычных гісторыі Беларусі ХХ ст., пад назвай «Час выбару. Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе» (Мінск, 2001). Ён правёў вельмі ўніклівую і ўважлівую навуковую рэдакцыю беларускамоўнай версіі маёй кнігі. Цешуся, што я магла з ім супрацоўнічаць, бо пастаўленыя сп. Рудовічам пытанні і зычлівыя заўвагі дазволілі мне праясніць ці ўдакладніць пэўныя моманты, у выніку чаго ў некаторых месцах праца нязначна адрозніваецца ад польскамоўнай версіі. Дзякую сп. Аляксандру Пашкевічу за апошнія рэдакцыйныя праўкі і канчатковую адшліфоўку тэксту кнігі. Падзяку выказваю таксама Алесю Пілецкаму, які зрабіў пераклад з польскай мовы на беларускую з першапублікацыі, здзейсненай у 2010 г. навуковым выдавецтвам Універсітэта Мікалая Каперніка ў Торуні.